

Bijlage bij Kamerbrief 'Nadere informatie 19 proeftuinen aardgasvrije wijken 2^e ronde'

Gemeente Amsterdam, Wilhelmina Gasthuis

Bijzonder aan uw aanvraag is dat het een bewonersinitiatief betreft, die zelf de ontwikkeling draagt van het aardgasvrij maken van de gebouwen door middel van aquathermie via een MT warmtenet. Het is een technisch en organisatorisch interessant voorstel, waar veel leerervaringen mee kunnen worden opgedaan. De participatie- en communicatieaanpak is goed uitgewerkt, de energiecoöperatie KetelhuisWG heeft al veel gedaan op het gebied van informeren, enthousiasmeren en betrekken van bewoners. Zo hebben bijna alle gebouwen een gebouwambassadeur en hebben bewoners veel invloed op de uitvoering en de manier van participeren. Over het bevorderen van sociale cohesie kan veel geleerd worden van deze aanpak. Daarnaast valt op dat de facultatieve thema's klimaatadaptatie, utiliteitsbouw en arbeidsmarkt en scholing goed zijn uitgewerkt. Een sterk punt is de passende aansluiting bij verschillende typen onderwijsinstellingen in de buurt.

Aandachtspunten zijn de verdere uitwerking van het project om de businesscase financieerbaar te maken en het verder vorm geven van de planning na 2021.

Gemeente Apeldoorn, Kerschoten en Kerschoten-West

Het plan is op alle onderdelen ver uitgewerkt en staat klaar om uitgevoerd te worden. De businesscase is goed uitgedacht en alle benodigde stakeholders zijn (financieel) betrokken. De gemeente heeft een duidelijke projectorganisatie ingericht. Het participatieplan is goed doordacht en behelst een gedegen samenwerking met bewoners. De begeleiding van gebouweigenaren o.a. via Transform zit goed in elkaar. Positief is dat in dit project alle facultatieve thema's worden meegenomen. Zo is het thema arbeidsmarkt en scholing een duidelijk onderdeel van het plan door de koppeling aan het initiatief op het Newtechpark. Ook de koppeling met de aanpak in de wijk voor klimaatadaptatie wordt goed gelegd. Verder is de verbinding met de integrale Toekomstagenda voor de wijk interessant, deze kan nog nadrukkelijker worden uitgewerkt.

Gemeente Arnhem, Elderveld-Noord

Alle onderdelen van uw plan zijn goed uitgewerkt. De verwachting is dat dit project snel gerealiseerd kan worden en opschalingspotentieel heeft. Over opschaling is ook goed nagedacht. Het warmtesysteem waarop in de toekomst ook andere bronnen aangesloten kunnen worden, met de mogelijkheid tot het wisselen in temperatuurniveaus in koude periodes, is een interessante techniek om op te leren. Positief is ook de aandacht voor energiebesparing, waarbij de gebouwen worden geïsoleerd naar minimaal label A.

De projectorganisatie en -structuur, de gedetailleerd uitgewerkte regierol van de gemeente en de langlopende samenwerking met de woningbouwcorporatie en de netbeheerder spreken voor deze aanvraag. Ander positief kenmerk van deze aanvraag is dat de beleving van bewoners centraal staat, door onder andere het gebruik van story mapping. De aanpak is integraal, waarbij naast het koppelen aan enkelvoudige ruimtelijke opgaven, zoals vervangen van het riool en het verzwaren van het elektriciteitsnet, ook gekoppeld wordt aan meer complexe opgaven van verdichting, doorstroom, elektrische mobiliteit en vergrijzing.

Gemeente Deventer, Zandweerd

Het gaat om een interessante aanvraag, met name het plan om gebouweigenaren een keuzemenu te bieden met verschillende (isolatie)maatregelen inclusief financieringsopties is leerzaam om te testen in de praktijk. Uit de aanvraag blijkt een realistische blik van de haalbaarheid en de uitdagingen in het plan. De gemeente neemt een sturende rol op zich (o.a. door eigenaarschap voor de warmte-infrastructuur op zich te nemen) en er is commitment van de woningcorporatie en de netbeheerder.

Het onderzoek naar de mogelijkheid om een regionaal warmtebedrijf te starten, kan een interessante leerervaring opleveren voor andere regio's. De gemeente geeft er blijk van dat draagvlak onder bewoners noodzakelijk is en stemt het aanbod af op diverse doelgroepen. Positief is de samenwerking met Buurkracht en de inzet van buurtambassadeurs.

Een ander sterk punt is dat er een koppeling met de brede wijkontwikkeling wordt gelegd waarbij wordt aangesloten bij andere initiatieven in de wijk (o.a. op het gebied van mobiliteit en groenvoorziening) en andere opgaven in de wijk. Ook de uitwerking van het facultatief thema

arbeidsmarkt en scholing is interessant door het Human Capital programma en het scholingsoffensief dat gestart zal worden.

Gemeente De Wolden, Schoolkring Ansen

De inzet van hybride warmtepompen, gevoed door lokaal biogas uit rundmestvergisting is een interessante aanpak om van te leren voor het agrarisch gebied. Het initiatief komt voort uit een energiecoöperatie en kent ook een duidelijke rol voor de gemeente als procesregisseur en voor inwoners. Ook de verbinding die gezocht wordt met andere lokale opgaven is positief. De energietransitie wordt ingezet om een nieuw profiel voor het dorp te creëren. De aanvraag maakt bovendien overtuigend de bewonerinzet en -betrokkenheid duidelijk. Er is veel aandacht besteed aan communicatie en participatie, ook bij het indienen van het plan voor de proeftuinaanvraag. De voorstellen om mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt en onderwijsinstellingen te betrekken zijn ten slotte nog een positief argument voor selectie.

Aandachtspunten zitten met name in de risicoanalyse, specifiek de afhankelijkheid van lokaal gas. Dat vergt nadere uitwerking.

Gemeente Doesburg, De Ooi

De techniek van aquathermie uit oppervlaktewater uit een kleine rivier is innovatief en biedt veel leerpotentieel. Deze proeftuin kan positief bijdragen aan het aardgasvrij maken van andere wijken die in de nabijheid van oppervlaktewater liggen.

Positief is ook de wijze waarop de participatie is vormgegeven; er is een sterke sociaaleconomische analyse van de wijk gemaakt die aan de basis ligt van het participatie- en communicatieplan. Er is aandacht voor de inclusiviteit van participatie en het bereiken van verschillende doelgroepen. Wat ook voor de aanvraag spreekt, is dat uw gemeente uitgaat van een integrale aanpak, waarbij u speciaal aandacht heeft voor minder draagkrachtige bewoners en uw gemeente als één organisatie de wijk in wilt gaan.

Gemeente Goeree-Overflakkee, Stad aan 't Haringvliet

Uw aanvraag betreft een financieel, technisch en organisatorisch goed uitgewerkt voorstel. Landelijk bestaat er vanuit de diversiteit in technieken ook de behoefte aan pilots die waterstof inzetten als vervanger van aardgas om hier voor de toekomst van te leren. Dit voorstel is goed doordacht en betreft de juiste stakeholders. De garantie dat de waterstofenergierekening niet hoger wordt dan de huidige energierekening weegt ook positief mee in het oordeel. De manier waarop de gemeente de regierol pakt en de koppeling maakt met de transitievisie warmte is ook positief, evenals de betrokkenheid van de gemeenteraad. Wat verder voor deze aanvraag spreekt, is dat het hier om een bottom-up initiatief gaat. Ten slotte is de goede risicoanalyse een pluspunt, omdat dit in een innovatieve aanpak zoals deze een belangrijk onderdeel van de plannen vormt.

Gemeente Groningen, De Wijert

Uw aanpak sluit op een doordachte wijze aan bij de fysieke en demografische kenmerken van de wijk. Het aardgasvrij-ready maken van de wijk maakt onderdeel uit van de wijkverbetering, met een integrale aanpak op sociale vraagstukken als werkloosheid, armoede, overgewicht en leerachterstanden. De gemeentelijke organisatie is ingericht op deze integrale aanpak. Interessant is de toekomstbestendige insteek van de technische keuze (aardgasvrij-ready met het Zeer Energiezuinig Pakket en op termijn aansluiting op de retourleiding van het warmtenet). Hierbij wordt ook bewust voor aardgasvrij-ready gekozen vanwege de energiearmoede die speelt in deze wijk. Aandachtspunt is de verdere uitwerking van de financiering voor particulieren. De verwachting is dat er ook veel geleerd zal worden rondom de aanpak van VvE's. Met het Nationaal Warmtefonds worden passende financieringsoplossingen ontwikkeld voor woonlastenneutrale Zeer Energiezuinige Pakketten.

Sterke punten zijn verder dat het thema circulariteit meegenomen wordt in de aanbestedingen en de kansen op het gebied van arbeidsmarkt en scholing gezien worden, onder andere in de start van een opleidingstraject voor bewoners tot energiecoaches.

Gemeente 's-Hertogenbosch, Het Zand

Het gaat om een bijzondere aanvraag, waarbij het initiatief vanuit de huurders komt. Uw aanvraag springt met name op het gebied van techniek en participatie eruit. De modulaire aanpak van zonthermie met warmtepompen en later middels aquathermie uit de Dommel, met focus op

uitwisseling van warmte en aandacht voor koeling is innovatief. Er wordt gekozen voor een slimme manier van opschalen en leren door te beginnen met een batch van 22 woningen. De participatie- en communicatieaanpak is doordacht en bottom-up ontwikkeld. De betrokkenheid van de welzijnsorganisatie en de betrokkenheid van andere initiatieven en actiegroepen in de wijk zijn andere positieve aspecten van deze aanvraag.

Gemeente Hilversum, De Hilversumse Meent

Uw aanvraag kent een interessante aanpak, zowel op technisch als sociaal gebied. Het plan is ver uitgewerkt en van goede kwaliteit. Het project loopt sinds 2017 en is geïnitieerd door bewoners. Het gaat om een opschaalbare all-electric aanpak (warmtepomp met gedeelde bodemlus per blok, zon-PV en isolatie naar label B). Uw gemeente kiest voor een doordachte manier van opschalen: per blok leren, beginnend bij de koplopers en op basis daarvan op go/no go momenten beslissen. Bijzonder is ook de aandacht die u specifiek heeft voor het thema arbeidsmarkt en scholing en voor de opschaling van het project. Positief is dat u samen met bewoners werkt aan een Integrale Wijkagenda, waarvan de energietransitie een onderdeel is. Aandachtspunt in deze aanpak is of particuliere woningeigenaren de maatregelen uiteindelijk zullen nemen, ondanks de geboden opties en financiële arrangementen.

Gemeente Hoogeveen, Erflanden

Het gaat hier om een goed uitgewerkte aanvraag. Landelijk bestaat ervanuit de diversiteit in technieken ook de behoefte aan pilots die waterstof inzetten als vervanger van aardgas om hiervan voor de toekomst te leren. Aangezien dit project onderdeel is van de ontwikkeling van een waterstofhub in Noord-Nederland, is het interessant om in deze wijk aan de slag te gaan. Aandachtspunt is wel de relatief hoge Rijksbijdrage om de businesscase sluitend te krijgen, zowel per woning als op de totale investering. De aanwezigheid van een intentieverklaring tussen de partners is positief. Het feit dat investeringsbeslissingen niet in één keer plaatsvinden en het systeem kan meegroeien, is interessant om van te leren. De rol van de gemeente is goed uitgewerkt, evenals de planning.

Gemeente Lingewaard, Zilverkamp

Uw aanvraag betreft een financieel en organisatorisch goed uitgewerkt voorstel. Het is een innovatief project met veel commitment van partijen om toe te werken naar een open warmtenet. Met name de uitgewerkte businesscase, op basis van uitgebreide voorinformatie, is in uw aanvraag een duidelijk pluspunt, specifiek het feit dat geen Bijdrage aansluitkosten (BAK) gevraagd wordt aan gebouweigenaren. Het is interessant om te leren wat het effect hiervan is op bijvoorbeeld draagvlak. De begeleiding van gebouweigenaren zit goed in elkaar en er is nagedacht over financiële ontzorging via een financieringsproduct vanuit de gemeente. De organisatie voor de aanpak zit ook goed in elkaar, met een duidelijke regierol voor de gemeente en betrokkenheid van de gemeenteraad, woningcorporatie en de netbeheerder. Overal komt duidelijk terug dat met de voorbereiding al geruime tijd gestart is. De gedeelde visie die in het Wijkontwikkelplan is opgetekend voor de wijk is een ander positief element aan deze proeftuin, maar kan tegelijk nog meer worden benut.

Gemeente Nijmegen, Hengstdal

Uw aanvraag betreft een interessant project, met name vanwege de keuze voor het innovatieve concept van een (open) modulair energiesysteem. Deze modulaire opbouw, de sterke samenwerking met de stakeholders inclusief de reeds getekende projectovereenkomsten en de gedetailleerde business case maken dat het project realistisch is. Uniek is dat de netbeheerder van de coöperatieve aanpak van de collectieve warmteoplossing een standaard wilt ontwikkelen, hetgeen een mogelijke oplossing kan zijn voor wijken met veel gespikkeld bezit. Er is sprake van een goed doordachte communicatie- en participatieaanpak. De lokale energiecoöperatie is goed betrokken. Woningcorporaties en particuliere woningeigenaren worden goed meegenomen in het traject en begeleid bij woonlastenneutrale investeringen in aansluiting en isolatie. De verbinding met de thema's circulariteit en klimaatadaptatie wordt eveneens goed gelegd.

Gemeente Opsterland, Wijnjewoude, postcode 9241

De aanvraag bevat een compleet en sterk voorstel, zowel op financieel, technisch als organisatorisch vlak. Positief is dat het hier om een bottom-up initiatief gaat waarbij het hele dorp

wordt meegenomen. Een snelle start van de uitvoering is mogelijk en er wordt gewerkt aan een stevige warmtevraagreductie.

Het selecteren van deze aanpak als proeftuin zal een aantal relevante leervragen beantwoorden. Het project is interessant voor het landelijk gebied, waar groen gas uit collectieve mestvergisting een reële optie biedt om naar aardgasvrij te gaan.

De bewonersparticipatie waarin nieuwe methodieken getest worden, zal eveneens leerzame informatie opleveren voor andere gemeenten. Er wordt tot slot een duidelijke verbinding gelegd met lokale vraagstukken zoals langer thuis wonen, uit de bijstand komen en zorgen voor bereikbare voorzieningen.

Gemeente Pijnacker-Nootdorp, Klapwijk

Uw aanvraag betreft een technisch en financieel goed uitgewerkt voorstel. De keuze voor een warmtenet met als bron geothermie, waarbij in de toekomst meerdere (regionale) warmtebronnen op kunnen worden aangesloten, is een interessante opzet om van te leren. Ook de koppeling met de glastuinbouw maakt dit een robuuste aanpak met opschalingspotentieel. Opvallend is het groot aandeel particuliere woningen in dit project (90% van het aantal woningen). Voor deze eigenaren moet er een goed bod komen; uit de aanvraag blijkt dat de partijen zich hiervan bewust zijn. Een concurrerende warmteprijs lijkt goed haalbaar. Interessant is dat er gekeken wordt naar het financieel participeren van bewoners in het warmtenet. Positief is verder dat er bij de aanleg van het warmtenet wordt aangesloten bij het klimaatbestendig maken van Klapwijk.

Gemeente Roermond, Maasniel, Tegelarijeveld

Het betreft een interessante aanvraag waarin restwarmte vanuit de papierindustrie als aanjager voor verduurzaming van de wijk wordt benut. Er wordt ingezet op een zeer lage temperatuur warmtenet in combinatie met isolatie, dat is een belangrijke toevoeging aan de portefeuille van proeftuinen. De sterke verbinding met stakeholders en de gemaakte concrete afspraken springen eruit. Het financieel plan en de business case zijn goed uitgewerkt. De businesscase lijkt haalbaar door het commitment van de warmteleverancier en de toezegging van de woningbouwcorporatie. Aandachtspunt is de uitwerking van het thema verbinding met andere opgaven. Een aandachtspunt is hoe de sociaaleconomische kenmerken van de wijk meegenomen worden in de aanpak.

Rotterdam, Bospolder- Tussendijken

Uw aanvraag betreft een interessante aanpak vanwege de wijze waarop de energietransitie in de wijk een integraal onderdeel uitmaakt van de wijkverbetering, zowel op fysiek als sociaal vlak. Er staat al veel in de steigers, de samenwerking met bewoners heeft al vorm gekregen, er is een partnerschap tussen de woningbouwcorporatie en de gemeente. De participatie- en communicatie aanpak put duidelijk uit leerervaringen van gelijksoortige trajecten in andere wijken. De aanpak maakt integraal onderdeel uit van het programma Veerkrachtig Bospolder-Tussendijken 2018. Opvallend is dat alle facultatieve thema's in de aanpak goed meegenomen worden. De lessen die in dit project geleerd zullen waardevol zijn voor gelijksoortige wijken. Aandachtspunt is de toekomstige verduurzaming van de bron van het warmtenet.

Gemeente Venlo, Hagerhof-Oost

Uw aanvraag betreft een interessante aanpak, met name vanwege de innovatie keuze voor aquathermie uit een grote rivier (de Maas) dat ingevoerd wordt op een warmtenet. Het waterschap en Rijkswaterstaat zijn hier goed bij betrokken. Het plan is ook financieel gedetailleerd uitgewerkt met een goede risicoanalyse en lijkt haalbaar en opschaalbaar. Er wordt ingezet op isolatie (naar label B) en de aanpak van het gespikkeld bezit in de wijk biedt veel leerpotentieel. Een ander belangrijk element is de noodzaak voor de vervanging van oude gietijzeren gasleidingen in verband met de veiligheid. Verder is de projectstructuur uitgebreid en doordacht. Alle kennis en ervaringen worden vastgelegd in een projectadministratie, die gebruikt kan worden in de toekomst bij andere wijken. De koppelkans met het thema klimaatadaptatie wordt goed benut. Ook de samenwerking met het Platform Ketensamenwerking Zuid is positief.

Gemeente Zwolle, Berkum

Uw aanvraag betreft een technisch interessant project, waarbij middels een stapsgewijze aanpak eerst veel aandacht is voor energiebesparing. Vervolgens wordt er aangesloten op een MT

warmtenet, gevoed door ondiepe geothermie en een WKO, mogelijk met als alternatief aquathermie uit oppervlaktewater. Het project is al in 2018 begonnen en de vergevorderde fase waarin de plannen zich bevinden blijkt uit de gedetailleerde uitwerking, de reeds gedane onderzoeken, het commitment van alle stakeholders en de uitgebreide en doordachte organisatiestructuur.

De aanpak staat in de startblokken heeft potentie voor opschaling in de regio en in de rest van Nederland.

Sterk in uw aanvraag is de wijze waarop alle facultatieve thema's terugkomen in het project. Met name het thema arbeidsmarkt en scholing met het opgezette kennismanagementsysteem valt op.